

HELAL KAZANÇ VE TİCARET AHLAKI¹

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿168﴾

“Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.”²

Yasaklayıcı bir hüküm bulunmadığı sürece eşyada asıl olan mubah ve helal olmaktır. Helalin zıddı ise haramdır. Haram, kesin olarak yasaklanan şeydir. Dünyada hiçbir devlet ve o devleti oluşturan fertler sınırsız özgürlüğü kabul etmezler. Zira sınırsız özgürlük kargaşa ve anarşi doğurur. Kamu düzenini sağlamak, insan hak ve hürriyetlerini teminat altına almak için, birtakım yasaklamaların olması doğaldır.

Dinimiz bu amaca yönelik olarak birtakım yasaklamalar koymuştur. Bu yasaklamalara baktığımız zaman bunların, insanların hak ve özgürlüklerini güvence altına almaya, aldatılmalarının önüne geçmeye yönelik tedbirler olduğunu görürüz. Bu yasaklara birkaç örnek verelim:

Müşteriyi aldatmak, malın ayıbını ve kusurunu gizlemek, çalışanı mağdur etmek, çalışanın emeğinin karşılığını vermemek veya zamanında vermemek; çalışanın emeğini sarf etmeden ücret alması, işini zamanında yapmaması, aldığı ücretin yetersizliğini bahane ederek verimli çalışmaması, usta ve sanatkârların işini zamanında ve doğru yapmaması, kamu hakkını yemek, devletin malını zimmetine geçirmek; devlete ait borcunu ödemeyerek bu borcu vatandaşa ödetmek, vatandaşı haraç ve rüşvet vermeye zorlamak için işini zorlaştırmak ve sonucunda haraç ve rüşvet almak, esrar ve eroin satmak, fuhuş tacirliği yapmak, karaborsacılık yapmak; fırsatları ganimet bilip fiyatları artırmak, umut tacirliği yapmak ve bu yolla insanlara kısa yoldan zengin olma hayalleri aşilayarak çeşit çeşit kumar mekanizmaları kurmak suretiyle onları sömürmek, ödünç borç verme ve mağdura yardım etme hasletlerinin kaybolmasını fırsat bilerek darda kalan insanlara faizle borç para vermek ve tefecilik yapmak, hırsızlık, gasp, kapkaççılık, dolandırıcılık, hileli iflas, sahte boşanma suretiyle ve sahte evrakla maaş almak, yetim malı yemek vb.

Bütün bu yasakların helal kazançla da alakası vardır. Her konuda olduğu gibi dinimiz helal kazancın yolunu da bize gösteriyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ

اللَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿29﴾

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”³

Sevgili Efendimiz de alın teriyle kazanmaya dikkat çekmiştir:

¹ Bu konu, Mehmet KAPUKAYA, Medet ÇOŞKUN ve Dr. Muhlis AKAR'ın “Kur'an'dan Öğütler” adlı kitaptaki yazılarından derlenerek hazırlanmıştır.

² Bakara, 2/168.

³ Nisa, 4/29.

مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا فَطُ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلٍ يَدِهِ وَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلٍ يَدِهِ

“Hiçbir kimse, asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir. Allah’ın Peygamberi Dâvûd (a.s) da kendi el emeğinden yerdi.”⁴

Haram kazancın ne hayrı olur ne de bereketi. Kişiyi, ailesine, çoluk çocuğuna huzur getirmez. Atalarımız “Ağlayanın malı, gülene hayır getirmez” demişlerdir. Öte yandan dua ve ibadetlerin kabul edilmesi için boğazdan geçen lokmanın helal olması şarttır. Sevgili Peygamberimiz şöyle buyuruyorlar:

“Bir kimse (Allah yolunda) uzun sefere çıkar. Saçı başı dağınık, toza toprağa bulanmış vaziyette Yâ Rabbi! Yâ Rabbi! diyerek ellerini gökyüzüne açar. Hâlbuki onun yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, gıdası haramdır. Böyle birinin duası nasıl kabul edilir!”⁵

Unutulmaması gereken bir hususa işaret etmek istiyoruz. Haramların sayısı sınırlıdır. Kimilerinin, cehaletin eseri olarak “o haram bu haram, her şey haram” sözleriyle iddia ettikleri gibi her şey haram değildir.

“Nu’mân b. Beşîr (r.anhuma)’den rivayet edilmiştir: Resûlullah (s.a.s)’ı şöyle buyururken dinledim:

إِنَّ الْحَالَ بَيْنَ وَإِنَّ الْحَرَامَ بَيْنَ وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ لَا يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعَرَضِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ كَالرَّاعِي يَرَعَى حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يَرْتَعَ فِيهِ أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمَى أَلَا وَإِنَّ حِمَى اللَّهِ مَحَارِمُهُ أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ

“Şüphesiz helâl de belli, haram da. Bu ikisinin arasında, halkın birçoğunun helâl mi, haram mı olduğunu bilmediği şüpheli şeyler vardır. Şüpheli şeylerden sakınan kimse, dinini ve ırzını korumuş olur. Şüpheli şeylere dalan kimse ise, harama dalar. Tıpkı sürüsünü başkasına ait bir arazinin etrafında otlatan çoban gibi ki, onun bu araziye girme tehlikesi vardır. Dikkat edin! Her padişahın girilmesi yasak bir arazisi vardır. Unutmayın ki, Allah’ın yasak arazisi de haram kıldığı şeylerdir. Şunu iyi bilin ki, insan vücudunda küçücük bir et parçası vardır. Eğer bu et parçası iyi olursa, bütün vücut iyi olur. Eğer o bozulursa, bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalptir.”⁶

İşte hadiste de ifade edildiği gibi helaller apaçık ortadadır. Hayatımızın her safhasında helal/haram duyarlılığına nasıl dikkat etmemiz gerekiyorsa ticaretle de aynı hassasiyeti göstermemiz gerekiyor. Ticaretinde doğru olmayan, ölçüye ve tartıya riayet etmeyen kimseler için Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor:

⁴ Buhârî, Büyû, 15.

⁵ Müslim, Zekât, 65.

⁶ Buhârî, Büyû, 2; İmân, 39; Müslim, Müsâkat, 107-108.

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

“Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline! Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler. Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar. Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?”⁷

Dürüstlük, kişisel ilişkilerden toplumsal ilişkilere, ticari ve mesleki faaliyetlerden kamu görevlerine kadar hayatın bütün alanlarını kapsayan ve mutlaka riayet edilmesi gereken bir erdemdir. Unutulmamalıdır ki, amir memuruna, memur amirine, işçi işverenine, işveren işçisine, müşteri satıcısına, kişi dostuna, eşler birbirlerine vs. güvenmezlerse, böyle bir toplumda huzur ve mutluluktan söz edilemez. İktisadi ve ticari hayatın devamı ve verimliliği de insanların birbirine karşı dürüst davranmalarına bağlıdır. Ölçtüğünü eksik ölçen, tarttığını eksik tartan, malın gerçek fiyatını söylemeyen, kalitesiz malı kaliteli gibi piyasaya süren, konuştuğu zaman yalan konuşan, karşındakilere dürüst davranmayan insanların bu davranışlarını Müslümanlıkla bağdaştırmak mümkün değildir.

Üzülerek ifade edelim ki, günümüzde dürüst ve güvenilir insanların sayıları azaldıkça; can, mal, namus ve nesil emniyeti tehlikeye girmekte, servetler yağmalanmakta, çek ve senetler karşılıksız çıkmakta, sahte ürünler piyasaları doldurmakta, alışveriş esnasında insanlar aldatılmakta, birçok alanda ahlaki çöküş ve çürümeler baş göstermektedir.

İşte yukarıda meallerini verdiğimiz Mutaffifin suresinin ilk altı âyetinde bu konu ele alınmakta; bir yandan alışveriş esnasında eksik ölçüp tartanlar kınanırken, diğer yandan da böylesine çirkin bir işe kalkışan ve insanların haklarını üzerine geçirenlerin âhirette maruz kalacakları cezalara dikkat çekilmektedir. Ticarete dürüst davranmak, eksik ölçü ve tartı ile satış yapmaktan sakınmak hususu Kur'an-ı Kerim'in diğer âyetlerinde de yer almaktadır:

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴿٩﴾

“Göğü Allah yükseltti ve ölçüyü O koydu. Sakın tartıda haksızlık etmeyin. Tartıyı doğru tutun, terazide eksiklik yapmayın.”⁸

أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ

أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٣﴾

“Ölçüyü tam yapın. Eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın. İnsanların mallarını ve haklarını eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”⁹

⁷ Mutaffifin, 83/1-6.

⁸ Rahmân, 55/7-9.

⁹ Şuarâ, 26/181-183.

Aynı şekilde ölçüyü ve tartıyı tam yapmayan Medyen halkının bu kötü ahlakı Kerim Kitabımızda şu şekilde ifade edilmiştir:

“Medyen halkına da kardeşleri Şu’ayb’ı peygamber gönderdik. O, şöyle dedi: ‘Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin O’ndan başka hiçbir ilahınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Ben sizi bolluk içinde görüyorum. Ben sizin adınıza kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum. Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. İnsanların eşyalarını (mallarını ve haklarını) eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. Eğer inanan kimselerseniz Allah’ın bıraktığı helâl kazanç sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin başınızda bir bekçi değilim.”¹⁰

Kulluk bilinciyle donanmamızı isteyen yüce Rabbimiz, bu ayetlerde bizlere Medyen halkına gönderdiği Şuayb (a.s)’ın kavmiyle olan mücadelesini haber vermektedir. Peygamberleri aracılığıyla kendilerine ölçü ve tartıyı tam yapın, haksızlık yapmayın, eğer içinde bulunduğunuz kötü duruma devam ederseniz sonuçta cezaya çarptırılırsınız diye ikazda bulunmaktadır. Şuayb (a.s) da diğer peygamberler gibi inkârcı ve putperest halkına önce Allah’tan başka tanrı olmadığını anlatmış ve herkesi O’na kulluk etmeye çağırmıştır. Ancak Medyen halkı, putperestliğinin yanında toplumsal ahlak, özellikle ticaret ahlakı bakımından da bozulmuştu. Alışverişlerinde hep birbirlerini aldatırlardı. Hz. Şuayb bu konu üzerinde çok durdu; ölçüyü tartıyı eksik tutmamalarını, adaletle ve düzgün ölçüp tartmalarını, kendi çıkarları uğruna insanların mallarının değerini düşürmemelerini ve bozgunculuk yaparak toplum düzenini bozmamalarını söyledi. Böylece hak dinin tevhid ve adalet ilkelerini toplumda yerleştirmeye çalıştı. Özellikle dürüstlük ilkesi üzerinde durdu. Kişinin, insanî ilişkilerde dürüst olmadıkça Allah’a karşı da dürüst olamayacağını anlattı...

Bu ayette anlatılanlar her ne kadar özelde Şuayb (a.s)’ın kavmiyle ilgiliyse de genelde hepimizi bağlayıcı mahiyette olup ölçü ve tartıya dikkat etmemiz gerekmektedir. Ayrıca Kur’an’daki bu tür kıssalarla geçmiş milletlerin başlarına gelen olaylardan ibret almamız istenmektedir.

Sevgili Peygamberimiz de geçmiş milletlerin helakine sebep olan günahlardan birinin eksik ölçüp, eksik tartmak olduğunu haber vererek¹¹ bu konuda ticaret erbabını dürüst ve dikkatli olmaya davet etmişlerdir.

Nitekim kendileri bir gün pazarı dolaşırken, tahıl satan birisinin yanına gelmiş, elini buğday yığımına daldırmış, altının ıslak olduğunu görünce sormuş: “Nedir bu?”, Satıcı: “Yağmur yağmıştı, ondan dolayı ıslandı” şeklinde cevap verince; Resûlullah; “Niçin o ıslak tarafı halkın görebilmesi için üste getirmedin?” diye sert bir şekilde mukabelede bulduktan sonra, “Bizi aldatan bizden değildir”¹² ikazını yapmıştır. Yine diğer bir hadislerinde de, “Kusurlu bir malı, ayıbını söylemeden satmak bir Müslüman’a helâl olmaz.”¹³; “Alıcı ve satıcı doğru söyler, her şeyi açıkça ortaya koyarlarsa, alışverişleri helâl ve mübarek (bereketli) olur.”¹⁴ buyurarak, varsa malın ayıp ve kusurunu söylemenin ve tarafların birbirlerine karşı dürüst davranmalarının

¹⁰ Hûd, 11/84-86.

¹¹ Tirmizî, Büyû, 9.

¹² Müslim, İman, 164; Ebû Dâvûd, Büyû, 50.

¹³ Müslim, İman, 43, 164; İbn Mâce, Ticârât, 45.

¹⁴ Buharî, Büyû, 19.

alışverişin helal ve bereketli olmasının en önemli şartlarından biri olduğunu belirtmişlerdir. Aynı şekilde;

التَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ

*“Doğru sözlü ve güvenilir tacir (ahirette) peygamberler, siddiklar ve şehitlerle beraber bulunacaktır.”*¹⁵ hadisleriyle de doğru sözlü ve güvenilir tüccarı övmüşlerdir.

O halde Müslüman tüccar/esnaf özüyle, sözüyle, iş ve icraatlarıyla doğru olmalı, ölçerek veya tartarak bir şey satarken adeta “kılı kırk yararçasına” dikkatli davranmalı, ölçü ve tartıda hile yapmamalı, kul hakkından sakınmalıdır. Müşterinin gafletinden veya bilgisizliğinden yararlanıp, sağlam ve kullanışlı olmayan bir malı ona satmamalı, kalitesiz malı kaliteli malla karıştırmamalı, kötüyü iyiden ayırmalı, müşterisine mal satarken malının cinsini, özelliğini, kalitesini, varsa ayıp ve kusurunu mutlaka söylemelidir. Özü ve sözü doğru olmadıkça işinin de doğru olmayacağını bilmelidir. Sevgili Peygamberimizin şu hadis-i şerifini devamlı zihninde tutmalıdır:

*“Kişinin kalbi doğru olmadıkça imanı doğru olmaz. Dili doğru olmadıkça da kalbi doğru olmaz. Kötülüğünden komşusu emin olmadıkça kişi cennete giremez.”*¹⁶

¹⁵ Tirmizî, Büyû,4; İbn Mâce; Ticârât,1.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III /198.